

диалогического взаимодействия между человеком и виртуальным собеседником. Предложенная проблематика дает возможность сосредоточиться на определении условий реализации результативной коммуникации. На основе анализа диалогов с чат-ботом A.L.I.C.E. предложены пути оптимизации работы автоматической диалоговой системы.

Ключевые слова: референция, коммуникативное взаимодействие, диалог, виртуальный собеседник, когнитивный статус, концепт-ориентир.

Begal Oksana. Cognitive Aspects of Reference in Human-Computer Dialogue. The article is devoted to the investigation of the cognitive aspects of reference, which are essential from the point of view of human-computer dialogue modeling. The suggested issues provide the opportunity to focus on the establishment of conditions of successful communication. On the basis of the analysis of dialogues with the chatbot A.L.I.C.E., the ways of optimization of the automatic dialogue system are suggested.

Key words: reference, communicative interaction, dialogue, virtual interlocutor, cognitive status, reference point.

Стаття надійшла до редколегії
18.03.2013 р.

УДК 8020-5 (025)

Олександр Беляков

Когнітивно-наратологічний аналіз художнього дискурсу (на матеріалі оповідання Г. Джеймса «Поворот гвинта»)

У статті експлікується методика когнітивно-наратологічного аналізу художнього дискурсу. Матеріалом дослідження послужила новела Г. Джеймса «Поворот гвинта» («The Turn of the Screw»). З огляду на діалогічну модель комунікативної ситуації і когнітивну карту дискурсу (О. О. Селіванова) аналізується взаємодія когнітивних і наратологічних характеристик художнього дискурсу. Стратегія дослідження передбачає когнітивно-наратологічний аналіз трьох модулів художньої комунікації: адресанта, тексту та адресата.

Ключові слова: концептуальний простір, концептуальна інтеграція, можливі світи, недостовірний оповідач, модуль адресанта, модуль світу, модуль адресата.

Постановка наукової проблеми та її значення. Активний розвиток когнітивної лінгвістики, пов'язаний із тим, що мова стала вивчатися не лише як унікальний об'єкт, який розглядається в ізоляції, а й як засіб доступу до ментальних процесів, що відбуваються в голові людини і визначають її власне буття і функціонування в суспільстві, мав суттєвий вплив на ту галузь філологічних досліджень, яку почали називати «когнітивною наратологією» (Д. Херман).

Цілком природно, що розвиток когнітивно-наратологічної парадигми дав поштовх тим студіям художньої семантики, які шукають відповіді два основні питання: 1) як поетична мова та художні форми, а також сприйняття художнього тексту регламентуються й визначаються характером концептуалізації, тобто осмислення світу людиною, а також особливостями притаманних їй когнітивних процесів раціональної й емоційної обробки інформації; 2) чим відрізняється художнє осмислення світу від осмислення світу повсякденною свідомістю, зважаючи на те, що і остання має принципово творчий характер.

Об'єктом дослідження слугував художній дискурс психологічної прози, яка імітує жанр готичної історії.

Предметом дослідження слугували когнітивні й наратологічні аспекти художнього дискурсу з огляду на модуль адресанта, модуль світу, модуль адресата.

Мета дослідження полягає у визначенні специфіки сприйняття літературного твору крізь призму когнітивного картування та наратологічного підходу до художнього тексту.

Сформульована мета обумовила коло таких завдань:

- визначити концептуальні особливості сприйняття художньої інформації;
- розкрити зміст когнітивно-нараторологічного підходу до аналізу художнього дискурсу;
- окреслити основні методи когнітивно-нараторологічного аналізу художнього дискурсу;
- продемонструвати взаємодію когнітивних та нараторологічних характеристик художнього дискурсу.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відомо, що когнітивний підхід до художнього дискурсу не забезпечує повного розкриття семантики того чи іншого роману чи оповідання. Одна з причин опору художнього твору когнітивному аналізу полягає в тому, що його сприйняття має «деавтоматизований характер». Схеми художнього тексту, таким чином, мають динамічну, емергентну природу; вони постійно змінюються, тому їх важко передбачити або запрограмувати.

Розпочинаючи аналіз новели Г. Джеймса «Поворот гвинта» («The Turn of the Screw»), ми зосередимо увагу лише на тих методах когнітивного аналізу, які, з одного боку, розкривають зміст оповідання Г. Джеймса, а з іншого – ґрунтуються на симбіозі нараторології і когнітивної лінгвістики. Інакше кажучи, нас будуть цікавити лише такі методиками аналізу художнього твору, які дають змогу трактувати його зміст з огляду на експліцитні сигнали тексту як наративу і на ті сценарії (фрейми, скрипти, схеми і схемати), що активізуються у свідомості читачів завдяки цим сигналам. Такими когнітивно-нараторологічними методиками є ті, що базуються на теорії концептуального простору (Є. С. Кубрякова, О. О. Селіванова, Л. Г. Бабенко); теорії можливих світів (М. А. Раян, Е. Симайно, П. Стоквел) і теорії концептуальної інтеграції (Ж. Фоконьє, М. Тернер, О. Ірісханова).

Задля структурування процедури дослідження скористаємося схемами «діалогічної моделі комунікативної ситуації» і «когнітивної карти дискурсу», які запровадила О. О. Селіванова [3, с. 144–147; 3, с. 245–252], модифікуючи їх і наповнюючи змістом відповідно до мети дослідження і його завдань. Дослідження побудоване таким чином, щоб продемонструвати взаємодію когнітивних і нараторологічних параметрів у межах кожного з представлених у когнітивній карті дискурсу компонентів.

Ми зосередимо увагу на кількох складових частинах запропонованих схем, зокрема на інтерактивній моделі дискурсу. Остання містить задум, інтенції комунікантів, інтерактивні стратегії, пов'язані з плануванням, проведенням та закінченням дискурсу [3, с. 246]. Інтерактивна модель визнає ефективність дискурсу, яка залежить переважно від статусу наратора оповідання. Як відомо, наратор може бути екстрадієгетичний (той, що розповідає від третьої особи) та автодієгетичний (той, що веде розповідь від першої особи). У свою чергу автодієгетичний наратор може бути достовірним або недостовірним. Статус недостовірного оповідача (термін В. Бута) ускладнює процес сприйняття та інтерпретацію інформації в тексті й може змінювати жанрову модель.

Недостовірність оповіді створюється варіативністю часових координат. Хоча в оповіданні йдеться про дивні та незвичайні події, читачу, що вперше читас «The Turn of the Screw», буде нелегко розкрити всі імплікації. Від самого початку читач, що звик до традиційної манери оповіді, стикається з труднощами рецепції цього наративу. Інакше кажучи, фонові знання читача вступають у суперечність із тією інформацією, що є в тексті. Одним з основних літературних прийомів, який ускладнює процес сприйняття оповідання і створює ефект ненадійності оповіді, є часові зсуви і зміна часової відстані від «нульового вектора» (Ж. Женнет). Ось як це виглядає схематично:

Під час подій у мастку Блай. Вік гувернантки – 20 років, Дугласа – 10 років	Через 10 років	20-річний Дуглас зустрічає гувернантку, якій 30 років	Через 20 років	Дуглас отримує манускрипт від гувернантки перед її смертю	Через 20 років	Дуглас читає історію першому наратору	Через невизначену кількість років	Дуглас помирає. Манускрипт опиняється в руках першого наратора, який викладає всю історію у своїй книзі
---	----------------	---	----------------	---	----------------	---------------------------------------	-----------------------------------	---

Часова шкала, як бачимо, демонструє тривалі проміжки часу, що розділяють фабульні блоки новели. Як наслідок, у свідомості читача підсилюється недовіра й сумнів щодо правдивості та об'єктивності фактів і подій.

Розглянемо концептуальний простір оповідання як одну зі складових частин модуля тексту. Домінуючим концептом твору, як свідчать результати аналізу, є концепт «FEAR», вербальна репрезентація якого маркує внутрішній емоційний стан персонажів і визначає тональність твору, а з іншого – навіть є відповідний психологічний стан читача. Для аналізу концептуального простору новели використаємо методику, що її запропонувала Л. Г. Бабенко [1, с. 57–85].

Ядром концептосфери є узагальнена когнітивно-пропозиційна структура: суб'єкт страху – предикат страху – причина страху – зовнішні прояви як наслідок страху – атрибутивна характеристика страху.

Розглянемо деякі з названих компонентів:

а) позиція предиката страху. В цій позиції розміщені такі предикатні слова: *fear/afraid, horror/horrible, dread/dreadful*. Саме вони репрезентують відчуття страху. Наведемо приклад:

He had got out of me that there was something I was much afraid of and that he should probably be able to make use of my fear to gain [9, p. 219];

б) позиція причини страху. Матеріал дослідження дає змогу зробити висновок, що причина або джерело страху має варіативний характер. Пояснимо цю тезу.

Джерелом страху гувернантки в новелі є привиди міс Джессел та Пітера Квінта, точніше їхні зловісні наміри заподіяти зло дітям. У процесі розгортання подій причина страху гувернантки змінюється. Коли гувернантка відкрито розповідає міс Гроуз про зв'язок дітей із привидами, шокована економка наполягає на тому, що потрібно повідомити про це власника маєтку. Проте гувернантка не може дозволити цього, оскільки вона усвідомлює, що в такому випадку позбудеться роботи і прихильності свого роботодавця. Тепер, під впливом страху розчарувати хазяїна та втратити роботу, гувернантка демонструє войовничу позицію щодо привидів. Її репліка «*I was there to protect and defend little creatures*» [9, p. 179] свідчить про зміну емоційного стану гувернантки;

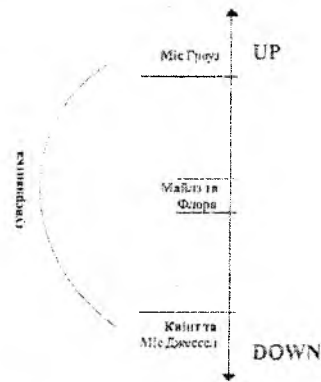
в) атрибутивної характеристики страху в оповіданні майже немає. Але відсутність цього компонента в когнітивно-пропозиційній структурі несе певне семантичне навантаження.

По-перше, ця закономірність узгоджується з прагматичною установкою автора на показ (*showing*), а не на розповідь (*telling*): будь-яка кваліфікація страху збільшила б обсяг розповіді й зменшила б акцент на показ. По-друге, автор утілює свій погляд на літературу не лише як на вербальний, а й як на трансвербальний феномен: інакше кажучи, кожен конкретний читач буде по-своєму трактувати той страх, який відчувають персонажі (установка на численність інтерпретацій). По-третє, в оповіданні закладаються підвалини майбутнього принципу модерністської літератури щодо множинності фокалізацій: концепт страху може мати різноманітну атрибутивну характеристику залежно від того, чия перспектива визначає зміст тої чи тої події.

Аналіз суцільної вибірки контекстів, у яких реалізуються концепти «TURN», «SCREW», «FEAR», дає змогу твердити, що вони виконують принаймні п'ять функцій: характеризуючу (сприяють розкриттю характеру того чи іншого персонажа), сюжетно-композиційну (визначають будову оповідання як цілісності), наративну (пов'язану зі статусом ненадійного оповідача), макроконцептуальну (під якою ми розуміємо формування концепту або змістовно-концептуальної інформації цілого твору, декодування якої залежить від кожного окремого читача), концептуально-метафоричну (що визначається механізмом орієнтаційних концептуальних метафор, які ґрунтуються на протиставленні просторових координат *Up* і *Down*). Остання функція заслуговує особливої уваги.

З упевненістю можна твердити, що поведінка основних дійових осіб оповідання активізує у свідомості читача концептуальні метафори орієнтаційного типу з полярною опозицією *Up* і *Down*, які у свою чергу, як відомо, передбачають протиставлення двох класів понять [2, 387–415].

У контексті оповідання «*The Turn of the Screw*» орієнтаційна метафора ґрунтується на опозиції просторів *Up* і *Down*. Графічно цю опозицію можна показати так:

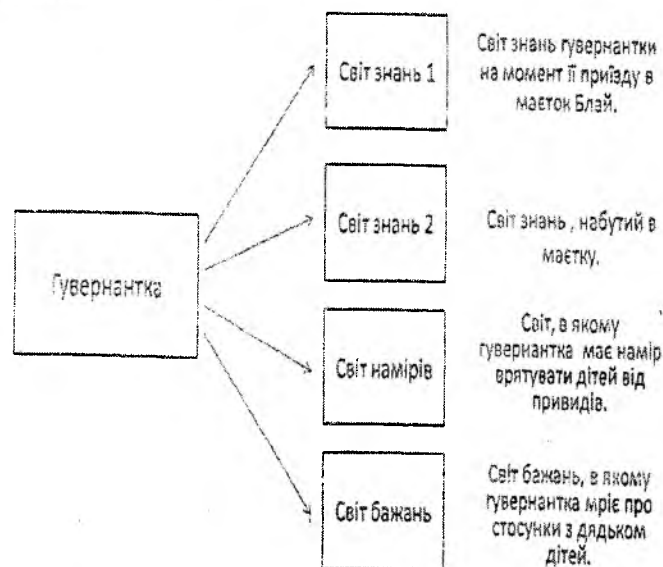
Розкриємо зміст цієї схеми. Орієнтаційні метафори LIFE IS UP і DEATH IS DOWN побудовані на релігійній та фізичній основі. Релігійна основа полягає в тому, що пекло, де перебувають душі грішників та «нечиста сила», розміщене знизу (DOWN), а рай, у якому перебувають душі, згідно з релігійними уявленнями, існує на небі (UP).

Аналізуючи події в маєтку Блай, ми можемо провести паралелі. Привиди міс Джессел та Квінта є уособленням зла, «нечистою силою». Згідно з архетиповими уявленнями людей про рай та пекло, добро та зло, вектор привидів спрямований до DOWN.

Натомість міс Гроуз – віруюча, добра та наївна особа. Вектор її характеру має напрямок до UP. Оскільки Майлз та Флора є дітьми, і їхні поняття про добро та зло ще формуються, їх не можна віднести до жодної з цих координат. Ось чому вони посідають проміжну (між локусами UP і DOWN) позицію. Статус гувернантки в оповіданні є змінним. У стосунках із міс Гроуз гувернантка виступає «уособленням добра», вона чемна і привітна. Враховуючи її ставлення до дітей, є сенс skierувати орієнтаційний вектор гувернантки до координати DOWN.

Перейдемо до аналізу можливих світів оповідання, який ми здійснюємо, використовуючи концепцію М.-Л. Раян [6] і П. Стоквела [8, 94–95].

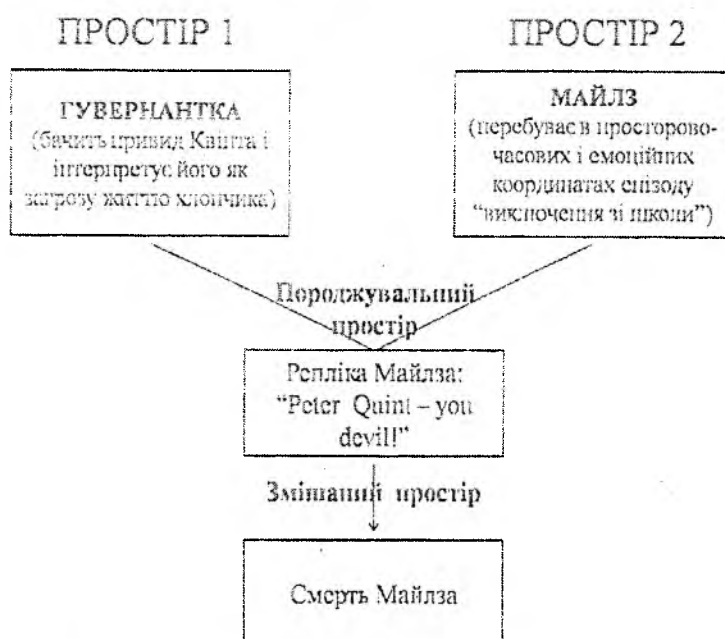
Художній твір представлений складною системою мікросвітів персонажів. Представимо схематично мікросвіти гувернантки:

Крім цих світів, можна виокремити також світи переконань гувернантки. Їх існування можна пояснити з погляду теорії контекстуального фрейму [8, с. 155–156]. Під час розгортання подій у маєтку Блай стани свідомості та знання гувернантки змінюються, що спричиняє зміну фреймів переконань героїні.

Розглянемо ще один компонент модуля тексту – концептуальну інтеграцію. Зробимо це на прикладі фінального епізоду оповідання, у якому гувернантка нібито рятує Майлза від привида Квінта, але в результаті хлопчик помирає.

Використовуючи методику Е. Симаїно [7, с. 114–119], інтеграцію просторів гувернантки та Майлза можна зобразити такою схемою (у спрощеному вигляді):

У контексті епізоду «порятунку Майлза від привида» суміщаються два ментальні простори: ментальний простір гувернантки (ПРОСТІР 1) та ментальний простір хлопчика (ПРОСТІР 2). У цих просторах «записана» рольова структура (або фрейм) для кожного з учасників. Гувернантка бачить привид Квінта біля вікна й інтерпретує його як загрозу життю хлопця. Натомість Майлз перебуває в просторово-часових і емоційних координатах епізоду «виключення зі школи», тому він інтерпретує діалог саме в такому контексті. Коли гувернантка говорить хлопчику, що йому варто боятися не міс Джессел, а Квінта, Майлза охоплює страх, і він починає оглядати кімнату в пошуках привида Квінта: *«It's he? I was so determined to have all my proof that I flashed into ice to challenge him. "Whom do you mean by 'he'?" "Peter Quint - you devil!" his face gave again, round the room, its convulsed supplication. "WHERE?" "What does he matter now, my own?-what will he EVER matter? I have you," I launched at the beast, "but he has lost you forever!" Then for the demonstration of my work, "There, THERE!" I said to Miles»* [9, p. 261–262].

Як бачимо, спільним елементом в обох рольових структурах є фраза Майлза *«Peter Quint - you devil!»*. Це і є тим породжувальним простором, який сформувався на основі злиття простору 1 і простору 2. Смерть Майлза можна трактувати (в когнітивних термінах) як наслідок зіткнення цих просторів. Майлз не бачив привида. Він перелякався, і в нього зупинилося серце. Таким чином, змішаний простір генерує нову, власну структуру й семантику.

У заключній частині дослідження передбачався аналіз модуля адресата, який являє собою сферу свідомості реципієнта тексту, що забезпечує сприйняття, розуміння та інтерпретацію відповідно до його лінгвістичної й естетичної компетенції, віку, статі, освіти, поглядів і переконань (О. О. Селіванова). Проте потреби в такому аналізі немає, оскільки англійський когнітолог Г. Кук здійснив блискучий аналіз цього блоку когнітивної карти оповідання [4, с. 229–234]. Головна теза дослідника полягає в тому, що аналіз рецепції цього твору слід здійснювати з урахуванням двох типів схем (або фреймів): схеми знань світу, що містять схеми нараторів, і схеми типів текстів (або дискурсів). В оповіданні, що аналізується, схеми знань світу й текстові схеми перебувають у динамічній взаємодії. Кожна з них намагається зруйнувати іншу.

Висновки. Сприйняття тексту є інтерактивною властивістю, що ґрунтується на взаємодії трьох модулів когнітивної карти дискурсу: модуля адресата, модуля тексту, модуля адресанта. Домінантами концептуального простору оповідання Г. Джеймса «The Turn of the Screw» є концепти «TURN», «SCREW» та «FEAR», вербальна репрезентація яких підпорядкована виконанню кількох наратологічних функцій. Застосовуючи механізм орієнтаційної метафори, можна розкрити характер та функції персонажів. Концептуальна інтеграція можливих світів у межах модуля тексту дає змогу виявити мотивацію вчинків персонажів і обґрунтувати аномальну поведінку того чи того героя.

Перспективи дослідження передбачають розширення матеріалу (залучення інших «готичних» оповідань Г. Джеймса), а також подальший, глибший аналіз кореляції між тим, що відбувається в художньому творі як наративі, і тим, які когнітивні процеси активізуються у свідомості читача в процесі читання.

Джерела та література

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста: теория и практика: учебник; практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М.: Флинта; Наука, 2003. – 496 с.
2. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живем / Д. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры: сборник: пер. с англ. / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387–415.
3. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – Киев: Брама, 2004. – 335 с.
4. Cook G. Discourse and Literature / G. Cook. – Oxford: Oxford University Press, 1995. – 286 p.
5. Herman D. Introduction / D. Herman // Narrative Theory and the Cognitive Science / ed. by D. Herman. – Stanford, Cal.: CSLI Publications, 2003. – P. 1–30.
6. Ryan M.-L. Possible World in Recent Literary Theory / M.-L. Ryan // Style. – 1992. – Vol. 26, № 4. – P. 528–553.
7. Semino E. A cognitive stylistic approach to mind style in narrative fiction / E. Semino // Cognitive Stylistics. Language and Cognition in Text Analysis / eds. E. Semino, J. Culperer. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publ. Co., 2002. – P. 95–122.
8. Stockwell P. Cognitive Poetics. An Introduction / P. Stockwell. – L. and NY: Poutledge, 2002. – 193 p.
9. James H. The Turn of The Screw / H. James // The Aspern Papers and The Turn of The Screw. – GB.: Penguin Classics, 1986. – P. 143–272.

Беляков Александр. Когнитивно-нарратологический анализ художественного дискурса (на материале новеллы Г. Джеймса «Поворот винта»). Статья представляет собой попытку, с одной стороны, продемонстрировать потенциал когнитологии в области исследования художественного дискурса, а с другой – наметить вектор взаимодействия нарратологии и когнитивной поэтики. Наука под названием «когнитивная нарратология» (М. Флюдерник, С. Еммот, М.-Л. Раян, Д. Херман) находится сегодня в стадии становления. Однако ее перспективы очевидны. Прежде всего потому, что когнитивная нарратология позволяет раскрыть механизм взаимодействия тех «пакетов информации», с которыми соотносимы разноуровневые языковые единицы, и теми «сигналами», которые позволяют трактовать данный текст как нарратив.

Материалом исследования избрана ставшая уже классической новелла Г. Джеймса «Поворот винта». В основу стратегии исследования положена концепция Е. А. Селивановой относительно «когнитивной карты дискурса» и диалогической модели коммуникативной ситуации. Кроме того, в статье используется концептуально-терминологический аппарат когнитивной поэтики (Е. Симайно, П. Стоквел, Г. Кук). Основным результатом исследования можно считать анализ характера взаимосвязи концептуального пространства и концептуальной интеграции возможных миров с теми явлениями и категориями, которые традиционно считались достоянием классической (структурной) нарратологии.

Ключевые слова: модуль адресанта, модуль текста, модуль адресата, концептуальное пространство, недостоверный рассказчик, когнитивная карта дискурса, концептуальная интеграция возможных миров.

Bieliakov Oleksandr. The Analysis of Literary Discourse in the Lens of Narrative Theory and Cognitive Science (on the Material of Henry James's «The Turn of the Screw»). Research on human intelligence has postulated that studying the structure and use of can provide important insights into the roots of self and the nature of thinking. In that spirit, the article focuses on narrative as a crossroads where cognitology, literary theory and the recent hybrid called «cognitive narratology» (D. Herman) intersect suggesting new directions for understanding and interpreting a literary discourse.

The material of the research is «The Turn of the Screw», Henry James's novella, one of the world's famous ghost stories. This novella inspired critical debate over the question of «reality of the ghosts and James's intentions».

The goal of the research is to explain the «narrative-like» nature of «The Turn of the Screw» in terms of the relation between the explicit cues included in a text and the scripts (frames, schemata) on which readers rely in processing those cues.

The methodological foundation of the research is made up of the ideas propagated by O.O. Selivanova, G. Cook, P. Stockwell and E. Semino.

The main result of the research is demonstrating the interaction between purely narratological phenomena and the methods of cognitive poetic analysis.

Key words: cognitive map of a literary discourse, module of the addresser, module of the text, module of the addressee, conceptual space, blending, possible worlds, fallible narrator.

Стаття надійшла до редколегії
14.03.2013 р.

УДК 811.111'322+811.111'42

Ірина Біскуб

Кванти лінгвістичної інформації в лексичних базах даних

У статті здійснено спробу ввести в науковий обіг термін «квант лінгвістичної інформації». Такий підхід дає змогу впритул підійти до встановлення принципів формального структурування різних типів для комп'ютерної їх обробки. Запропоновано аналіз квантів лінгвістичної інформації в лексичній базі даних DANTE.

Ключові слова: когнітивна категоризація, категорія, лінгвістична категорія, лінгвальні знання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією з найактуальніших проблем сучасної когнітивної лінгвістики є вироблення чітких і науково верифікованих методик дослідження вербальної діяльності мозку людини за допомогою формального символічного опису неформальних структур. 1995 р. Р. Джекендофф увів поняття «ментальних репрезентацій» [3], за допомогою яких він пропонує експліцитно виражати ідеальні структури мозку. Протягом останніх декад учені намагаються розробити моделі інтелектуальної діяльності людини, спираючись на метафоричне, але цілком логічне розуміння мозку як системи обробки інформації, так званого «біологічного комп'ютера» [3, с. 1].

Дослідників найбільше цікавить, які саме типи інформації здатен обробити мозок людини, тобто які категорії, властивості, зв'язки може опрацювати мозок, і як із їх допомогою формально описати поведінку, життєвий досвід та інтелект.

Мета статті – спроба ввести в науковий обіг термін «квант лінгвістичної інформації», за допомогою якого формально структуруватиметься лінгвістична інформація у комп'ютерних лексичних базах даних.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На сучасному етапі відкриваються широкі перспективи щодо інтегративного застосування лінгвістичних категорій для формального опису лінгвальних та екстралінгвальних знань. Прихильники когнітивного розуміння категоризації стверджують, що когнітивні категорії безпосередньо пов'язані з категоріями лінгвістичними, а «засвоєння лінгвістичних категорій впливає на процес утворення концептуальних нелінгвістичних категорій» [6, с. 256]. Лінгвістичні категорії – це «лінгвістичні одиниці, що вживаються у лексичній, морфологічній та синтаксичній системах мови» [5, с. 403]. О. С. Ахманова визначає лінгвістичні категорії (англ. *linguistic categories*) як «загальні властивості різноманітних класів і розрядів мовних одиниць, що отримують різноманітне мовне вираження (морфологічне, синтагматичне, просодичне та ін.) із різним змістом (граматичним, лексичним, стилістичним та ін.)» [1, с. 599].

На думку вчених, до складу лінгвістичних категорій входять елементи, що поводяться як група, демонструючи спільні дистрибутивні зразки, спільні способи вживання та спільні обмеження. Так, традиційно граматичні категорії представлені класами слів (іменник, дієслово, прикметник та ін.). Морфологічні категорії, наприклад, специфікують маркери узгодження (*agreement markers*) [5, с. 403]. До складу синтаксичних категорій входять типи іменникових, дієслівних конструкцій, типи речень (*noun phrases, verb phrases, types of sentences*) [5, с. 403]. Ці категорії демонструють спільні ознаки в